

УДК 811.111'373.46:421,422

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203517>**Юлія ГРИБІНИК,***orcid.org/0000-0002-5461-5540*

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

(Івано-Франківськ, Україна) *grybinyky26@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЇ ТА АНТОНІМІЇ В ГАЛУЗЕВИХ ТЕРМІНОСИСТЕМАХ (НА ОСНОВІ АНГЛІЙСЬКОЇ ГЕОДЕЗИЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ)

У статті аналізуються проблеми синонімії та антонімії в галузевих терміносистемах (з акцентом на англійську геодезичну терміносистему). Присутність прикладів синонімії серед термінів розглядається у традиційній термінології випадковим та небажаним явищем, проте сучасні термінологічні дослідження свідчать про те, що існування варіантів термінів є звичним у всіх галузях знань. Наявність антонімічних одиниць термінологічного характеру у складі галузевих терміносистем вважається бажаною, адже терміни-антоніми характеризуються значними структурними можливостями. Можна стверджувати, що оскільки терміни є словами природної мови, вони мають ознаки загальноживаних слів і так як і вони вступають у синонімічно-антонімічні відношення. Установлено, що синонімія, яка є виявом загальномовної закономірності, та антонімія, яка сприяє виконанню вимог однозначності і системності термінів, мають місце у фахових терміносистемах, геодезичній зокрема.

У запропонованому дослідженні зосереджено увагу на вивченні синонімічних та антонімічних термінологічних одиниць геодезичної сфери. Важлива увага приділяється класифікації досліджуваних термінів за різними критеріями – формою, структурою, типом синонімічної відповідності, кількістю термінологічних одиниць синонімічного та антонімічного характеру, якістю кореневих морфем, частиномовним вираженням. Присутність синонімів та антонімів в англійській геодезичній терміносистемі сприяє збільшенню термінологічного апарату галузі, адже вони є необхідними засобами номінації фахових понять. Отримані результати показують, що найбільш продуктивними в англійській геодезичній терміносистемі є двочленні синонімічні одиниці та антоніми у складі термінологічних словосполучень. Проведений аналіз дає змогу зробити висновок про те, що наявність у складі досліджуваної терміносистеми близьких та протилежних за значенням термінів свідчить про її системність і багатогранність.

Ключові слова: термін, термінологія, геодезична терміносистема, термінологічна синонімія та антонімія.

Yuliia HRYBINYK,*orcid.org/0000-0002-5461-5540*

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the English Language Department

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *grybinyky26@gmail.com*

PECULIARITIES OF SYNONYMY AND ANTONYMY IN SUBJECT-SPECIFIC TERMINOLOGICAL SYSTEMS (BASED ON ENGLISH GEODETIC TERMINOLOGICAL SYSTEM)

The article deals with the problems of synonymy and antonymy in subject-specific terminological systems (with the focus on English geodetic terminological system). Presence of synonyms among terms is regarded in traditional terminology as casual and undesirable phenomenon, but modern terminological researches show that existence of term variants is common in all areas of knowledge. Presence of antonyms among terms in the structure of subject-specific terminological systems is regarded as a desirable one as far as antonyms of such type have great structural opportunities. It can be said that as far as terms are words of natural language, they possess characteristics of words in general use and are also characterized by synonymic and antonymic relations. It is stated that synonymy, which reveals common language regularity and antonymy, which contributes to meeting the requirements of terms to be unambiguous and systematic are characteristic for subject-specific terminological systems, in particular geodetic one.

In the present paper we have focused on the study of synonyms and antonyms of geodetic sphere. Primary attention is paid to classification of the studied terms according to different criteria – form, structure, type of synonymic relations, number of synonymic and antonymic terminological units, quality of root morphemes, part of speech. Presence of synonyms and antonyms in English geodetic terminology contributes to increase of terminological vocabulary, as they are the necessary means for nomination of subject-specific concepts. The obtained results show that the most productive in the structure of geodetic terminological system are binomial synonyms and antonyms in the composition of terminological word combinations. The conducted analysis enables to make the conclusion that presence of similar and opposite in meaning terms in the structure of the studied terminological system indicates its systematic character and diversity.

Key words: term, terminology, geodetic terminological system, terminological synonymy and antonymy.

Постановка проблеми. З огляду на активний розвиток науки та техніки в сучасних мовознавчих дослідженнях все більшої вагомості набуває термінознавство, наука, яка спрямована на вивчення спеціалізованої лексики та галузевих терміносистем. З кожним роком зростає інтерес дослідників мови до такої дисципліни, як термінологія, яка, як відомо, є порівняно новою. Насправді вона виникла через зростаючу потребу полегшити професійне спілкування та переклад, а також передачу знань між користувачами, які належать до різних мовних спільнот і мають подібні рівні знань (Faber, 2012: 14). Як зазначають Р. Faber та L.-A. Pilar, «термінологія – це вивчення того, як спеціалізовані поняття структуруються, описуються та визначаються в одній і тій же чи різних мовах у межах спеціалізованої галузі» (Faber and Pilar, 2016: 3).

Відповідно до М. Т. Cabré, «теорія термінології повинна забезпечити методологічну основу для вивчення термінологічних одиниць» (Cabré, 2003). Фахова термінологія є важливим інструментом передачі спеціальних знань, а галузеві терміни – носіями професійної інформації та її основними елементами. Теоретичні аспекти дисципліни термінології є базовими для дослідження та практичного аналізу професійної лексики.

Традиційна термінологія має багато послідовників, проте деякі із її постулатів є сьогодні доволі дискусійними. Одним із головних напрямів критики, спрямованої на традиційну термінологію, є те, що вона розглядає існування синонімів чи варіантів як такого, що є випадковим і часто небажаним. Слід зазначити, що існування варіантів є доволі звичним у всіх галузях знань і може бути спричиненим одним чи комбінацією наступних факторів: рівнем спеціалізації, регіональними відмінностями, спробами диференціації, намаганнями урізноманітнити мову тексту (L'Homme, 2014).

Як відомо, феномен синонімічно-антонімічних відношень сприяє розширенню словникового запасу мови та є ознакою її розвитку. Ці явища відіграють важливу роль у процесі номінації в галузевих терміносистемах, проте їх присутність не завжди є бажаним процесом (що передусім стосується синонімії термінів).

Аналіз досліджень. Питання чи допустимі в термінології лексико-семантичні процеси (одними з яких є термінологічна синонімія та антонімія), притаманні загальноновживаній мові, залишається сьогодні без однозначної відповіді. Спроби відповісти на нього знаходимо у працях С. З. Булик-Верхоли, В. П. Даниленко, М. С. Зарицького,

О. П. Фролової, Г. В. Наконечної, О. І. Павлової, Ю. В. Теглівець, М. Т. Cabré та інші.

М. Т. Cabré підкреслює той факт, що спеціалізовані одиниці знань є багатовимірними, містять когнітивний компонент, лінгвістичний компонент та соціокомунікативний компонент. В цьому відношенні вони поведуться як загальноновживані слова (Cabré, 2003). Тобто, як і будь-які інші компоненти літерної мови, терміни можуть вступати у синонімічно-антонімічні відношення.

Подібну думку, з якою ми цілком погоджуємось, висловлює В. П. Даниленко, зазначаючи, що, «з одного боку, сама природа знака-терміна позбавляє його будь-яких передумов для розвитку полісемії чи синонімії, а з іншого боку, оскільки терміни за своєю природою в більшості випадків є словами природної мови, вони, безперечно, перебувають під впливом усіх тих лексико-семантичних процесів (полісемія, омонімія, синонімія, антонімія), під впливом яких перебуває лексика загальнолітературної мови» (Даниленко, 1977: 65). Тому в будь-якій галузевій термінології, зокрема геодезичній, присутні приклади синонімічних та антонімічних лексичних одиниць.

Підтримуючи слова О. П. Фролової, українські лінгвісти С. З. Булик-Верхола, Г. В. Наконечна та Ю. В. Теглівець вважають, що синонімія в термінології – це «вияв загальнономовної закономірності» (Фролова, 1982: 117). Особливістю цього явища є те, що терміни-синоніми співвідносяться з одним і тим самим поняттям й об'єктом. Вони відрізняються від загальнономовних синонімічних одиниць власною структурою, походженням, особливостями функціонування (Булик-Верхола, Наконечна та Теглівець, 2014: 43).

На відміну від синонімії, антонімія в терміносистемах різних галузей науки і техніки вважається скоріше бажаним явищем, ніж небажаним, оскільки вона сприяє виконанню вимог однозначності і системності, не заважає термінам виконувати свої функції (Павлова, 2001: 115). Антонімам у межах галузевих термінологій характерні значно більші структурні можливості, ніж протилежним за значенням словам загальноновживаної мови. Галузеві терміносистеми містять у своєму складі як антоніми-слова, так і словосполучення антонімічного характеру.

Метою статті є характеристика процесів синонімії та антонімії в англійській геодезичній термінології. Актуальність статті полягає в тому, що синонімічні та антонімічні відношення термінологічних одиниць галузевих терміносистем (зокрема геодезичної, якій присвячене наше дослідження) залишаються сьогодні маловивченими.

Відповідно до вищезазначеної мети в статті вирішуються наступні завдання:

- дослідити наукові розвідки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, присвячені загальним питанням термінології загалом та проблемам термінологічної синонімії та антонімії зокрема;
- визначити синонімічні та антонімічні одиниці у складі англійської геодезичної терміносистеми;
- проаналізувати та класифікувати подібні і протилежні за значенням терміни, що вивчаються, за різними критеріями: будовою, структурою, кількістю компонентів, частиномовним вираженням тощо.

Об'єктом дослідження виступають геодезичні терміни-синоніми та антоніми, **предметом** вивчення є англійська геодезична терміносистема.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості синонімічно-антонімічних відношень в англійській геодезичній термінології.

Синонімія геодезичних термінів. Дослідження термінологічного апарату англійської геодезичної сфери дозволило виявити у її складі певну кількість синонімічних одиниць та класифікувати їх за такими критеріями:

I. За формою (будовою) синонімічні одиниці геодезії поділяються на спільнокореневі: *hemisphere = semisphere, inequality = unequality*, та різнокореневі: *indication = name = notation, monumentation = signaling*.

II. За структурою досліджувані терміни-синоніми поділяються на лексичні і синтаксичні синоніми. Лексичні синоніми – це подібні або тотожні за значенням слова: *pillar = beacon, magnetograph = magnetometer*. Синтаксичні синоніми – це синтаксичні конструкції, які співвідносяться за будовою і збігаються за значенням, тобто це різні синтаксичні конструкції, вживані для вираження тієї самої думки: *Earth gravity field = gravity field of the Earth, hatching = straight-line tint*.

Типовою для досліджуваної термінології є синонімія, яка базується на скороченні форми вихідної термінологічної одиниці, що чітко відповідає закону мовної економії, адже багатоконпонентні терміни є надто громіздкими та незручними. Синоніми такого типу називають морфолого-синтаксичними, і в їх основі лежить: 1) випадіння слова в словосполученні, що найбільш поширене у двох чи трьох компонентних синонімічних термінологічних словосполучень (далі ТС), в яких опущений середній чи кінцевий член: *method of direction observations = method of directions, mean radius of curvature = mean curvature radius*; 2) скорочення засобами словотвору: один із синонімів виступає терміном-словом чи складним терміном, а інший – його коротким варіантом, отриманим шляхом синтаксичних і морфологічних перетворень: *gyroscope = gyro, range-finder = ranger*; ініціальні аббревіатури – сюди належать терміни, які виникли на основі початкових, тобто ініціальних звуків чи літер складної номінації (Зарицький, 2004: 66): *TEO = Terrestrial Ephemeris Origin, GAT = Greenwich Apparent Time*.

III. За типом синонімічної відповідності подібні за значенням геодезичні терміни характеризуються: 1) синонімічною відповідністю «слово – слово»: *to redraft = to redraw, disperancy = disagreement*; 2) синонімічною відповідністю «слово – композит»: *ranger = range-finder, monumented = field-established*; 3) синонімічною відповідністю «слово – ТС»: *alidade = index arm, sight = sighting piece*; 4) синонімічною відповідністю композит-комполит: *self-leveling = self-adjusting level, high-acuracy net = high-precision net*; 5) синонімічній відповідності «комполит –ТС»: *out-of-date map = obsolete map, photobase = air base*; 6) синонімічною відповідністю «ТС – ТС»: *altitude scale = scale of height, abnormal refraction = anomalous refraction*.

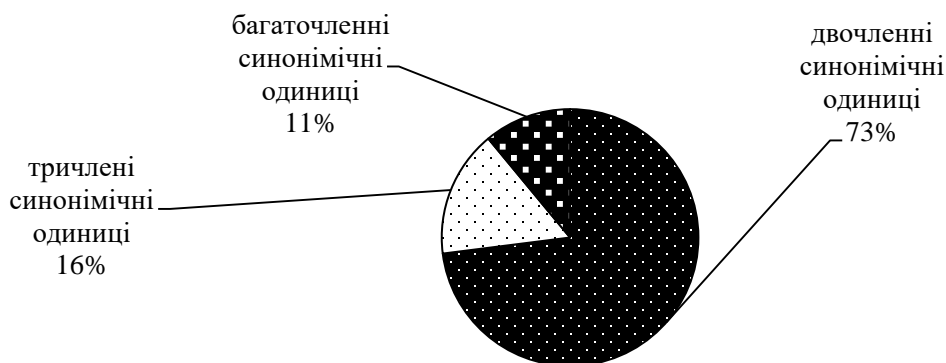

Рис. 1. Класифікація синонімів геодезичної термінології за кількістю термінів чи ТС синонімічного характеру

IV. Синонімічні одиниці досліджуваної галузі можна також класифікувати за кількістю термінів чи термінологічних словосполучень синонімічного характеру, які мають тотожне чи подібне значення. Сюди належать: 1) двочленні: *exterior orientation = outer orientation, ground parallel = map parallel*; 2) тричленні: *parking orbit = intermediate orbit = staging orbit, land survey = land registry survey = land-use survey*; 3) багаточленні елементи: *aerophotogrammetric plan = aerophotographic plan = air photogrammetric plan = photographic plan = picture plan, authalic project = homalographic project = orthembadic project = homolosine project = equal-area project*.

Дані, наведені нижче у рисунку 1, доводять, що відповідно до кількості термінів синонімічного характеру найбільшу частину у геодезичній сфері займають двочленні синонімічні одиниці (73%).

V. **З точки зору морфології**, науки про будову та граматичні класи слів, синонімічні терміни поділяються на такі, які належать до однієї частини мови, у цьому випадку найбільш поширеними є іменники: *gisement = convergence, group = set*, прикметники чи дієприкметники: *unadjusted = uncoordinated, contoured = planimetric*, а також дієслова: *to underline = to accentuate, to set = to render = to place = to position = to locate* та інші частини мови; чи до різних частин мови: *plus angle = positive angle, compilation = mapping*.

Антонімія геодезичних термінів. У геодезичній, як і в будь-якій іншій науково-технічній термінології, також поширена антонімія, яка є одним з найважливіших виявів системних відношень у мовах, особливо характерних для підмов науки і техніки. Проаналізувавши досліджуваний апарат галузі, ми класифікували протилежні за значенням терміни наступним чином:

I. **За структурою** антонімічні пари англійської термінології геодезії поділяються на: 1) одноосновні антоніми: *latitude – longitude, width – length*; 2) антоніми-композиції: *well-defined – ill-defined, right-hand edge – left-hand edge*; 3) антоніми у складі ТС: *reliable estimate – uncertain estimate, high precision – low precision*. Останні поділяються на двокомпонентні: *ascending trajectory – descending trajectory, lower transit – upper transit*, трикомпонентні: *data of inner orientation – data of outer orientation, statistically dependent residual – statistically independent residual*, а також багатоконпонентні ТС: *double measurements of equal accuracy – double measurements of unequal accuracy, multiple direct angular intersection – multiple inverse angular intersection*.

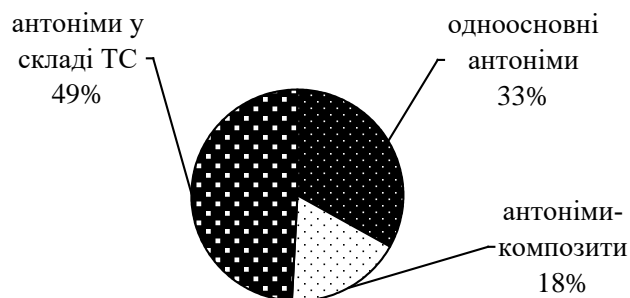

Рис. 2. Класифікація антонімічних пар геодезичної сфери за структурою

Дані рисунка 2 вказують на те, що найбільш чисельними у межах термінологічного апарату є ТС антонімічного характеру (49%).

II. За якістю (подібністю) кореневих морфем протилежні за значенням пари поділяються на спільнокореневі: *stable stratification – unstable stratification, increase – decrease* і різнокореневі: *lower margin – upper margin, minus sight – plus sight*.

III. **За частиномовним вираженням виділяємо такі антонімічні пари:** 1) іменникові: *degree of latitude – degree of longitude, stability – instability*; 2) прикметникові: *antarctic circle – arctic circle, supplementary horizontal control – supplementary vertical control*; 3) дієслівні чи дієприкметникові: *switch off – switch on, shifted estimate – unbiased estimate*; 4) антоніми, які належать до інших частин мови: *above zero – below zero, across track component – along track component*.

Висновки. Отже, зазначене дає підстави дійти висновку про те, що наявність в англійській геодезичній термінології таких загальнономовних процесів, як синонімія та антонімія, є закономірним явищем і свідчить про її системність та багатогранність, а також сприяє збільшенню термінологічного апарату галузі. Досліджувана терміносистема характеризується присутністю синонімічних термінологічних одиниць, і це явище є цілком оправдане, але їх кількість не перевищує функціонально необхідні і достатні розміри, тобто не більш як 50%. Найбільш продуктивними з них виявились двочленні синоніми, за морфологічною ознакою домінують синоніми-іменники. Антонімія термінів геодезії – невідворотне, системоутворююче явище, адже значна кількість досліджуваних понять формується через корелятивні відношення предметів, явищ, дій, ознак. Найчастотнішими видами антонімічних пар виявились антоніми, які входять у склад ТС, беручи до уваги частиномовну вираженість. Слід зазначити також, що переважна більшість з них – прикметники. Докладне вивчення явищ

синонімії та антонімії в англійській геодезичній терміносистемі є необхідною умовою всебічного дослідження термінологічного апарату галузі і дає змогу більш детально проаналізувати та структурувати елементи терміносистеми, що

вивчається, а також слугує передумовою подальшого аналізу інших лексико-семантичних відношень, у які вступають терміни геодезичної сфери, що і є перспективою для майбутніх наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булик-Верхола С. З. Основи термінознавства: навчальний посібник. 2-е видання, змінене і доповнене. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 168 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.
3. Зарицький М. С. Актуальні проблеми українського термінознавства: підручник. Київ : ІВЦ «Видавництво «Політехніка» ; ТОВ «Фірма «Періодика», 2004. 128 с.
4. Павлова О. І. Основи термінознавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Рівне : Волинські обереги, 2001. 200 с.
5. Фролова О. П. Словообразование в терминологической лексике современного китайского языка [Текст]; ответственный редактор М. И. Черемисина ; АН СССР, Сибирское отделение, Институт истории, филологии и философии. Новосибирск : Наука. Сибирское отделение, 1981. 132 с.
6. Cabré M. T. Theories of terminology: their description, prescription and explanation. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, Volume 9, Issue 2, Jan 2003. p. 163–199.
7. Faber P. A. and Pilar L.-A. “Specialized Knowledge Representation and the Parameterization of Context”. *Frontiers in Psychology*. Volume 7: Article 196, 2016. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/295672995>.
8. Faber P. A Cognitive Linguistics of terminology. *Application of Cognitive Linguistics (ACL)* 20. Berlin/Boston : Mouton de Gruyter, 2012. 307 p.
9. L’Homme M. C. Terminologies and Taxonomies. In Taylor. J. (ed.). *The Handbook of the Word*, 2014. Oxford : Oxford University Press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/265553186_Terminologies_and_taxonomies.
10. Геодезичний енциклопедичний словник / [за редакцією Володимира Літинського]. Львів : Євросвіт, 2001. 668 с.
11. Заблоцький Ф. Д. Англійсько-український геодезичний словник / [за ред. Б. Є. Рицара]. Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. 360 с.
12. Gorse Ch. *A Dictionary of Construction, Surveying and Civil Engineering*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 499 p.

REFERENCES

1. Bulyk-Verkhola S. Z. *Osnovy terminoznavstva: navchalnyi posibnyk [Basics of terminology: manual]*. 2-e vydannia, zminene i dopovnene. Lviv : Lviv Polytechnic Publishing House, 2014. 168 s. [in Ukrainian].
2. Danilenko V. P. *Russkaja terminologija: opyt lingvističeskogo opisanija [Russian terminology: practice of linguistic study]*. Moscow : Nauka, 1977. 246 s. [in Russian].
3. Zarytskyi M. S. *Aktualni problemy ukrainskoho terminoznavstva: pidručnyk [Actual problems of Ukrainian terminology: manual]*. Kyiv : IVTs “Publishing House «Polytechnics»”; TOV “Firma «Periodyka»”, 2004. 128 s. [in Ukrainian].
4. Pavlova O. I. *Osnovy terminoznavstva: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv [Principles of the science of terminology: manual for students of higher educational establishments]*. Rivne: Volyn amulets, 2001. 200 s. [in Ukrainian].
5. Frolova O. P. *Slovoobrazovanie v terminologičeskoi leksike sovremennogo kitajskogo jazyka [Text] [Word formation of terminological units in modern Chinese]; otvetstvennyj redaktor M. I. Cheremisina; AN SSSR, Sibirskoe otdelenie, Institut istorii, filologii i filosofii. Novosibirsk: Nauka. Sibirskoe otdelenie, 1981. 132 s. [in Russian]*.
6. Cabré M. T. Theories of terminology: their description, prescription and explanation. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication*, Volume 9, Issue 2, Jan 2003. p. 163–199.
7. Faber P. A. and Pilar L.-A. “Specialized Knowledge Representation and the Parameterization of Context”. *Frontiers in Psychology*. Volume 7: Article 196, 2016. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/295672995>.
8. Faber P. A *Cognitive Linguistics of terminology. Application of Cognitive Linguistics (ACL)* 20. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter, 2012. 307 p.
9. L’Homme M. C. Terminologies and Taxonomies. In Taylor. J. (ed.). *The Handbook of the Word*, 2014. Oxford : Oxford University Press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/265553186_Terminologies_and_taxonomies
10. *Heodezychnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Heodetic Encyclopedic Dictionary] / [za redaktsiieiu Volodymyra Litynskoho]*. Lviv: Yevrosvit, 2001. 668 s. [in Ukrainian, Russian, English and German].
11. *Zablotskyi F. D. Anhliisko-ukrainskyi heodezychnyi slovnyk [English-Ukrainian geodetic dictionary] / [za red. B. Ye. Rytysara]*. Lviv: Publishing House of National University “Lviv Polytechnics”, 2010. 360 s. [in English and Ukrainian].
12. Gorse Ch. *A Dictionary of Construction, Surveying and Civil Engineering*. Oxford : Oxford University Press, 2012. 499 p.